

Siniša Malešević. *Sociologija etniciteta*. 2009. Beograd: Fabrika knjiga, Edicija REČ, 351. str.

Studija "Sociologija etniciteta", autora Siniše Maleševića, pisana je s ciljem da pruži sistematični pregled i kritičku analizu vodećih socioloških teorija o etničkim odnosima, u koje spadaju: neomarksizam, funkcionalizam, simbolički interakcionizam, socijalna biologija, teorija racionalnog izbora, teorija elite, neoveberovski pristup i antifundacionalizam. Siniša Malešević predavač je na Irskom nacionalnom univerzitetu, na Odseku za sociologiju i političke nauke i autor je više značajnih studija, među kojima je i "Ideologija, legitimnost i nova država", takođe prevedena na srpski jezik.

Uvodno poglavlje pruža pregled razvoja termina "eticitet", koji ima koren u grčkoj reči *ethnos/ethnikos*, a čija je prvobitna upotreba služila da označi pagane, tj. negrke, kasnije i nejevreje ili nehrišćane. Njegova sociološka primena, međutim, kreće od 1953. godine kada ga je skovao D. Rizman. Namera je bila da se ovim terminom označi specifičan oblik kulturne razlike, ali šira upotreba termina u decenijama koje su sledile dovela je do pojave čitavog niza različitih značenja u kojima je korišćen. Višeznačna upotreba termina, naglašava autor, dovela je do pogrešnog razumevanja, ali i do političkih zloupotreba. Termin postaje naročito problematičan u trenutku kada se odvaja od nauke, tj. kada kroz formulacije poput "etnička manjina" i "etnička grupa" dobija zakonodavnu i institucionalnu podlogu. Nametanje ideje da pojedinač pripada "etničkoj manjini" ili "etničkoj grupi", zatvara ga u ono što autor naziva nedobrovoljnim udruženjem, pri čemu kulturna različitost, po prirodi promenljiva, fleksibilna i ambivalentna, sputavanjem i kodifikovanjem postaje lišena

mogućnosti kulturne promene. Malešević naglašava da etnicitet nije stvar, niti kolektivni posed određene grupe, nego društveni odnos u kojem društveni učesnici percipiraju sebe i u kojem ih drugi percipiraju kao kulturno osobene kolektivite.

Kada se radi o sociološkoj upotrebi, autor podseća da su se sociolozi, s namerom da objasne moć kulturne različitosti, najpre okrenuli antropologiji i radu Frederika Barta, budući da sociološki klasici nisu koristili ovaj termin, s izuzetkom Maksa Vebera. Kao glavni cilj studije, određen je zadatak identifikovanja epistemoloških razlika i sličnosti između najuticajnijih socioloških objašnjenja stvarnosti etničkih grupa i kritičke ocene njihovih eksplikativnih potencijala.

Drugo poglavlje nosi naziv *Klasična sociološka teorija i etnicitet*. U njemu autor analizira Marksov, Dirkemov, Zimelov i Veberov rad kod kojih, nasuprot uobičajenom stanovištu, pronalazi ono što naziva klasičnom sociološkom teorijom etniciteta. Baveći se Marksovim delom, Malešević naglašava da postoje tri međusobno bliske tematske celine oko kojih se razvijala Marksova teorija etniciteta. To su: primarnost ekonomske osnove u odnosu na kulturnu i etničku nadgradnju; etnička posebnost kao prepreka opštem napretku društva u celini i istorijska prevaga klasičnog identiteta nad etničkim. Kada se radi o Dirkemu, i u njegovoj teoriji o etničkim odnosima mogu se izdvojiti tri međusobno povezana skupa tema koje se odnose na: slabljenje uloge etniciteta pod uticajem modernizma; prirodu (etničke) grupne solidarnosti i etničku grupu percipiranu kao oblik moralne zajednice. Malešević u Zimelovoj teoriji etničkih odnosa primećuje, takođe, tri temetska bloka, a to su: etnicitet kao oblik socijacije; priroda društvene (otud i etničke) interakcije i sla-

bljenje etniciteta kroz društvenu diferencijaciju. Međutim, tek kod Vebera moguće je uočiti eksplicitno i detaljno bavljenje etničkim odnosima. Autor naglašava da Veber nudi duboko povezan i koherentan model za objašnjenje etničkih odnosa i da je moguće izdvojiti četiri glavna principa na kojima je teorija utemeljena. Ti principi su: etnicitet kao oblik statusne grupe; etnicitet kao mehanizam monopolističke društvene zatvorenosti; raznovrsnost etničkih oblika društvene organizacije i, konačno, etnicitet i politička mobilizacija.

Autor na kraju ovog poglavlja zaključuje da klasici ne samo da su razvili koherentne teorije o etničkim odnosima, koje su u saglasju s njihovim opštim teorijama o društvu, nego da su i njihova različita tumačenja etniciteta trasirala potonje rasprave.

Neomarksizam: kapitalizam, klasa i kultura naslov je trećeg poslavlja u kojem autor ispituje neomarksističke pristupe izučavanju etniciteta i ukazuje na razlike između dva toka kojim idu savremena marksistička istraživanja. Prvi izučava političku ekonomiju nejednakosti između etničkih grupa, a njegovi glavni predstavnici, čiji je rad analiziran na ovom mestu, su: Oliver Koks, Edna Bonačić, Majkl Hektor i Robert Majls.

Drugi pristup, po oceni Maleševića možda i uticajniji, bavi se vezama između ideologije kulturne razlike i klasne podele. Ovaj pristup zasnovan je na Marksovim ranijim radovima i, posebno, na doprinosu Antonija Gramšija, koji u analizu ideološke moći kapitalizma uvodi pojam hegemonije. Na temelju njegovih glavnih ideja, tokom sedamdesetih i osamdesetih godina prošlog veka, razvila se tzv. Birmingenska škola kulturnog marksizma, čije postavke autor analizira kroz doprinos glavnih predstavnika, poput: Stjuarta Hologa, Pola Gilroja, Džona

Gebrijela, Gideona Bena-Tovima i Džona Solomosa. Zaključujući ovo poglavlje, Malešević naglašava da je neomarksizam unapredio teorijska i istraživačka sredstva, ali da je ostao duboko ekonomistički orijentisan i usredsređen na klasu, što ga sprečava da pruži uravnoteženu i obuhvatnu teoriju etniciteta. Kao tri glavne mane neomarksističkih objašnjenja etničkih odnosa autor, upravo, izdvaja: zamršen odnos između etniciteta i klase; ekonomističku prirodu neomarksističkih argumenata i složen odnos između etniciteta i ideologije.

Četvrto poglavlje nosi naziv *Funkcionalizam: etnicitet, modernizacija i društvena integracija*. Autor se u njemu bavi neodirkemovskom reakcijom na dovođenje u pitanje Dirkomovog uverenja da će s industrijalizacijom, urbanizacijom i složenijom podelom rada slabiti etničke veze. Kao odgovor na ovu neočekivanu situaciju, proizašlu iz društvene stvarnosti, javila su se dva različita, ali kompatibilna, pogleda. Prvi je opšta teorija društva formulisana kroz principe strukturalnog funkcionalizma koji se prevashodno bavi obrascima solidarnosti etničke grupe i odnosom koji razvija prema dominantnom sistemu vrednosti nacionalne države. U ovom poglavlju naročito je analiziran rad Talkota Parsonsa i Džefrija Aleksandera. Drugi pogled artikulisan je kao teorija pluralnog društva s ciljem da pronade odgovarajuće načine uključivanja različitih etničkih zajednica u zajedničku političku strukturu. Ovaj teorijski pravac analiziran je kroz radove Dž. S. Fernivala i M. G. Smita.

Apostrofirani nedostaci funkcionalističkih objašnjenja etniciteta odnose se na to da veza između etničkih odnosa i jednosmernog procesa modernizacije biva prenaplašena, da u analizi delanja etničke grupe ili njenih individualnih pripadnika pristup daje prednost vrednosti-

ma i normama u odnosu na interese i afekte, kao i da ovaj pristup ne može da objasni dramatične oblike društvenih promena poput etničkih sukoba.

U narednom poglavlju *Simbolički interakcionizam: socijalna konstrukcija stvarnosti etničkih grupa* autor raspravlja o simboličko-interakcionističkim tumačenjima etničkih fenomena i proisteklom stavu da u žižu analize treba postaviti individualnu i kolektivnu subjektivnu percepciju stvarnosti, budući da je društveno delanje više simboličko, nego ekonomsko. Ovaj pravac analiziran je u najvećoj meri kroz radove Džordža Herberta Mida, Vilijama I. Tomasa i Herberta Blumera.

Autor naglašava da je simbolički interakcionizam uspešno pokazao koliko etnički odnosi mogu biti fluidni i promenljivi, koliko su promenljive granice etničkih grupa i do koje mere su uslovljene situacijom. Međutim, autor instiče i to da su simbolički interakcionisti, uprkos težnji da dekonstruišu čvrste i naivne naturalističke tvrdnje o etničkim odnosima i istaknu društvene konstrukcije stvarnosti etničkih grupa, ispoljili tri ključne slabosti: simbolički interakcionizam ima nepouzdanu epistemološku osnovu koja podriva njegove analitičke pretenzije, pa i teoriju etniciteta; interakcionistička teorija etniciteta je suviše usredsređena na agensnost zbog čega ne može da prevaziđe strukturalna očekivanja u analizi etničkih odnosa i, konačno, teorija etniciteta suviše je koncentrisana na vrednosti i značenja u kolektivnoj definiciji etničke stvarnosti, čime su potceñjeni uticaji materijalnih činilaca poput političke moći i ekonomske snage.

Poglavlje pod naslovom *Socijalna biologija: etničke grupe kao proširene porodice* posvećeno je doprinosu socijalnih biologa izučavanju etniciteta. Ljudi su prema njihovom viđenju životinje, kao i

sve druge, programirane da reprodukuju svoje gene. Reprodukcijska može biti direktna ili indirektna. Indirektna podrazumeva reprodukciju kroz srodničke gene, a socijalni biolozi izriču tvrdnju da je etnicitet produžetak srodničke selekcije.

Autor se u ovom poglavlju najviše zadržava na radu Van den Berga koji zastupa ideju po kojoj, ako želimo da u potpunosti razumemo ideju etničkih odnosa, moramo proučiti ponašanje ljudi na tri nivoa: genetskom, ekološkom i kulturnom, a kao tri ključna činioca koja utiču na ljudsku socijabilnost ističe: srodničku selekciju, reciprocitet i prisilu. Zaključujući ovo poglavlje autor naglašava da je glavni doprinos socijalne biologije u rehabilitaciji potceñjene veze između biologije i društva, ali dodaje i to da su današnja socijalno-biološka tumačenja besplodna i ograničena u eksplikativnom smislu.

Teorija racionalnog izbora: pripadnost etničkoj grupi kao individualna dobit naslov je sedmog poglavlja. Prema analiziranoj teoriji, etnicitet je prednost koja se može iskoristiti za ličnu dobit. Unutrašnja solidarnost etničkih grupa objašnjava se na dva načina: obezbeđivanjem dobiti pripadnicima i/ili ograničavanjem i sankcionisanjem individualnih izbora u cilju sprečavanja nekontrolisanog prisvajanja dobiti. Primeri na kojima autor pokazuje da postoje različite teorije racionalnog izbora, među kojima postoji jaka veza ali i jasna razlika, odnose se na radove tri glavna predstavnika ovog pravca: Džona Elstera, Remona Budona i Džejmisa Kolmana.

Kao glavnu kritiku ovom pravcu autor instiče cirkularnost argumentacije, zanemarivanje kulture i politike i potceñjivanje strukturalnih uslova u kojima se donose individualni izbori. Malešević, međutim, naglašava i pozitivne aspekte, među kojima prednost daje demistifika-

ciji etničke iracionalnosti. Analizirano stanovište pokazalo je da se fenomeni kao što su: rasizam, međuetnička mržnja ili nacionalizam mogu zasnivati na racionalnim motivima. Ipak, ova teorija ostaje bez odgovara na pitanja koja se tiču raspodele moći, uloga vrednosti, formiranja izbora i preferencija ili na ponašanja rukovodena emocijama.

Osmo poglavlje *Teorija elite: etnicitet kao politički resurs* bavi se uticajima sociološkog objašnjenja delanja elite koja se indirektno javljaju u disciplinama kao što su politička antropologija, socijalna psihologija i političke nauke. Posebna pažnja posvećivana je poreklu, uzrocima i mehanizmima mobilizacije etničkih grupa. Kada se radi o savremenoj teoriji elite, onda se govori o dva široka pristupa etnicitetu koji počivaju na istim načelima. Prvi je simbolički i njemu pripadaju radovi Abnera Koena i Tuena van Dajka, a proistekao je iz antropologije i psihologije. Drugi pristup, koji se temelji na političkim naukama, jeste instrumentalistički i njemu pripadaju radovi Pola Brasa i Teda Gera. Zajedničko ovim pristupima jeste stanovište da je etnicitet politički fenomen. Autor u okviru ovog poglavlja analizira i doprinos preteča, tj. teoretičara koji pripadaju klasičnoj teoriji elite. To su Gaetano Moska, Vilfred Paret i Robert Mikels. Malešević tvrdi da bi snažnija veza sa pojmovima i metodološkim aparatom klasične teorije elite proizvela jači eksplikativni potencijal i ukazuje na nedostatke savremene teorije elite u sociologiji, na širem planu, što je uticalo i na način na koji ova teorija objašnjava etničke odnose. Autor tvrdi da je pristup etnicitetu savremene teorije elite epistemološki i pojmovno suviše nepouzdan, a da je najveću kritiku teorija elite doživela zato što se prema "masama" odnosila kao prema nečemu pasivnom, konformistički nastrojenom i potči-

njenom i što je zanemarivala proučavanje motiva i vrednosti koji su u vezi s etničkom mobilizacijom.

U poglavlju *Neoveberovska teorija: etnicitet kao statusna privilegija* autor analizira rad Veberovih nastavljača na polju etniciteta. Iako je Veber među klasičnim sociolozima jedini formulisao obuhvatnu teoriju etniciteta, zastupljenost neoveberovskih analiza u savremenoj sociologiji etniciteta nije široka. Ipak, izdvajaju se dva savremena neoveberovska pristupa etnicitetu, čiji pristupi polaze od konceptualizacije etničkih odnosa kao osobenog oblika statusne privilegije. Prvi pristup javlja se u radovima Džona Reksa i Frenka Parkina u kojima nude više ekonomsko objašnjenje etniciteta, oslanjajući se na Veberov pojam monopolističke društvene zatvorenosti. Drugom pristupu pripadaju radovi Randalala Kolinisa i Majkla Mena. Oni se prevashodno bave pitanjima društvenog pristupa i vojne moći, budući da teže razvijanju geopolitičkog tumačenja etničkih odnosa, koji je usredsređeno na državu.

Neoveberovski pristup autor ocenjuje kao najvećim delom kreativan kada se javlja kao uspešni produžetak bogate tradicije, ali izdvaja i četiri problema, a to su: fragmentarna priroda objašnjenja u analizi etničkih odnosa; zanemarivanje kulturne dimenzije u objašnjenju snage etničkih veza; nedostatak koherentnog političkog tumačenja obrazaca mobilizacije etničkih grupa i prenaplašena konceptualizacija etničkih grupa kao statusnih grupa. Autor tvrdi da su ovi nedostaci posledica razvodnjelog i jednostranog tumačenja Veberove opšte teorije društvenog delanja i preokupacije jednim slojem društvene stvarnosti.

U poglavlju *Antifundacionalistički pristupi: dekonstrukcija etniciteta* autor se bavi analizom odnosa etničkih grupa onako kako ih zastupaju poststrukturali-

zam, postmarksizam, posmodernizam, refleksivni feminizam i socijalna psihoanaliza. Zajedničko ovim disciplinama jeste nastojanje da dekonstruišu pretenzije na identitet, čiji su centar grupa i individua, a da za cilj nemaju objašnjenje ili tumačenje etniciteta. Malešević ističe da su antifundacionalisti s pravom tvrdili da najvažnije pitanje u izučavanju društvene stvarnosti nije to da li su pojedini diskursi istiniti, nego kako su konstruisani, kome su upućeni i koji cilj žele da postignu, ali konstatuje i tri glavne zamke koje se odražavaju i na razumevanje etniciteta, a to su: radikalni relativizam koji često vodi ka nihilizmu i analitičkoj paraliziji; kulturni determinizam koji se ogleda u činjenici da su društveni činioци shvaćeni kao nešto što je stvoreno kroz diskurzivnu praksu, te nemogućnost koherentne interpretacije etničkih odnosa u kontekstu upotrebe metaforičkih i uglavnom neanalitičkih pojmova "identiteta".

U poslednjem, jedanaestom, poglavlju *Sociološka teorija i etnički odnosi: kuda odavde?* autor upoređuje i suprotstavlja osam analiziranih socioloških teorija etniciteta, pozivajući se na primer

genocida u Ruandi 1994. godine. Autor naglašava da nema univerzalne šifre čije bi dešifrovanje vodilo otkrivanju svih tajni etničkih odnosa ili uticalo na obustavu netrpeljivosti između grupa koje se zasnivaju na etnicitetu. Međutim, naglašava i to da problem nije u tome što ne postoje odgovarajuća istraživačka sredstva i recepti, nego u tome što ih ima previše. Ipak, Malešević izdvaja veberovsku tradiciju i teoriju elita i tvrdi da bi njihova kombinacija mogla biti artikulirana kao teorijski okvir koji je: "refleksivan, usredsređen na društvene aktore, sklon političkom materijalizmu i umerenom situacionizmu i zastupa meki objektivizam, dakle u stanju je da se suoči s empirijskom stvarnošću". Autor studiju završava stanovištem da bi upravo razvoj veberovske teorije elita doprineo razumevanju i objašnjenju etničkih odnosa, unutar univerzalističkog okvira, ali da bi imao sluha i za osobenosti svakog pojedinačnog primera politizovanih oblika kulturnih razlika.

Ljubica Milosavljević